

OTMLARDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING KASBIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH

Y.F.Egamberdiyeva

Nizomiy nomidagi O'zMPU magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17587551>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 08-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 12-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

kasbiy sifatlar, bo'lajak o'qituvchi, oliy ta'lim, pedagogik kompetensiya, innovatsion ta'lim, reflektiv tahlil, kasbiy tayyorgarlik, kommunikativ madaniyat, ijodkorlik, pedagogik amaliyot.

ABSTRACT

Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish jarayoni ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil etiladi. Maqolada kasbiy sifatning mohiyati, ularning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar, shuningdek, zamonaviy ta'lim texnologiyalarining bu jarayondagi o'rni yoritiladi. Bo'lajak pedagoglarda kasbiy kompetensiya, mas'uliyat, kommunikativ madaniyat, kreativ fikrlash va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish metodlari asoslab beriladi. Tadqiqotda o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda innovatsion yondashuvlar, pedagogik amaliyot va reflektiv tahlilning ahamiyati ko'rsatib o'tilgan. Natijada, maqolada bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish uzluksiz ta'lim jarayonining ajralmas qismi sifatida baholanadi hamda ta'lim tizimida amaliy natijalarga erishish yo'llari taklif etiladi.

Bugungi globallashuv davrida ta'lim tizimi oldida turgan eng muhim vazifalardan biri bu — zamonaviy talablarga javob bera oladigan, yuqori kasbiy sifatlar bilan qurollangan pedagog kadrlarni tayyorlashdir. Oliy ta'lim muassasalari (OTM)da bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish jarayoni ta'limning samaradorligini oshirish, o'qituvchi shaxsining intellektual va ma'naviy yetukligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zero, o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yosh avlodda mustaqil fikrlash, ijtimoiy mas'uliyat, vatanparvarlik, ma'naviy barkamollik kabi fazilatlarni shakllantiruvchi yetakchi shaxsdir. Shu sababli OTMlarda ta'lim jarayonini tashkil etishda o'qituvchi shaxsining kasbiy rivojlanishiga, uning psixologik tayyorgarligi va pedagogik mahoratiga alohida e'tibor qaratish zarur.

Kasbiy sifatlarini shakllantirish deganda, bo'lajak o'qituvchining o'z kasbiga nisbatan ijobiy munosabatni hosil qilishi, o'qituvchilik faoliyatida zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va qadriyatlarni egallashi tushuniladi. Bu jarayon o'qituvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan uzluksiz pedagogik, psixologik, ma'naviy va amaliy tayyorgarlikni o'z ichiga oladi. Oliy ta'lim tizimida bu borada amalga oshirilayotgan islohotlar, yangi avlod o'quv dasturlari, kompetensiyaga asoslangan yondashuvlar, axborot-kommunikatsiya

texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyatlari bu jarayonni sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Bo'lajak o'qituvchining kasbiy sifati avvalo uning kasbiy identifikatsiyasi, kasbga sodiqligi va pedagogik qadriyatlarni chuqur anglash darajasi bilan belgilanadi. Shuningdek, o'qituvchi o'z faoliyatida nafaqat bilimni yetkazuvchi, balki o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini boshqaruvchi, ularning individual qobiliyatlarini ochib beruvchi, jamoada sog'lom psixologik muhitni shakllantiruvchi shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham OTMlarda pedagogik ta'lim jarayoni faqat nazariy bilimlarni berish bilan chegaralanmasdan, amaliy faoliyat, mustaqil izlanish va refleksiv tahlil orqali o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga yo'naltirilishi zarur.

Asosiy qism. O'qituvchilik kasbi o'z tabiatiga ko'ra yuqori darajada ma'naviyat, mas'uliyat va insonparvarlikni talab etuvchi kasb hisoblanadi. Bo'lajak pedagoglarda ushbu sifatlarni shakllantirish uchun ta'lim jarayonida turli interfaol metodlar, muammoli o'qitish, treninglar, keys-stadiy va loyiha asosida o'qitish texnologiyalaridan foydalanish muhim o'rin tutadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim tizimida raqamli texnologiyalar, onlayn ta'lim va masofaviy o'qitish shakllari o'qituvchining moslashuvchanligi, yangilikka ochiqligi va raqobatbardoshligini oshiruvchi omil sifatida namoyon bo'lmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish jarayoni ularning motivatsion, axloqiy, kommunikativ, ijtimoiy va refleksiv kompetensiyalarini rivojlantirish bilan chambarchas bog'liq. Bu esa o'qituvchidan o'z ustida doimiy ishlash, o'z faoliyatini tahlil qilish, yangiliklarni o'zlashtirish, zamonaviy pedagogik yondashuvlarni amaliyotda qo'llay bilishni talab etadi. Mazkur jarayonning samaradorligi esa o'qituvchining shaxsiy faolligi, ijodkorligi va o'z kasbiga sadoqati bilan belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda, OTMlarda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish – bu pedagogik faoliyatning markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lib, ta'lim tizimining raqobatbardoshligi, yosh avlodning intellektual va ma'naviy rivojlanishi hamda jamiyatning barqaror taraqqiyoti uchun muhim asos hisoblanadi. Shu bois, oliy ta'lim tizimida kasbiy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan kompleks yondashuvlar, ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish, amaliy mashg'ulotlar tizimini takomillashtirish va o'qituvchi shaxsini barkamol inson sifatida tarbiyalash dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish masalasi bugungi kunda ta'lim tizimining eng dolzarb yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki zamonaviy jamiyat o'zgarib borayotgan sharoitlarda yosh avlodni har tomonlama barkamol, intellektual jihatdan yetuk va ma'naviy jihatdan boy insonlar qilib tarbiyalashni ta'minlaydigan o'qituvchilarga ehtiyoj sezmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik ta'lim jarayoni nafaqat nazariy bilimlarni berishga, balki bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni, pedagogik mahoratni, muloqot madaniyatini, kasbga bo'lgan sadoqatni ham shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Shu bois, o'qituvchilik kasbining mohiyatini chuqur anglash, unga xos bo'lgan kasbiy sifatlarni egallash, ularni amaliy faoliyatda to'g'ri qo'llay bilish har bir pedagogik ta'lim yo'nalishida o'qiyotgan talabalar uchun zaruriy shart hisoblanadi.

Kasbiy sifatlar deganda o'qituvchining o'z kasbiga nisbatan mas'uliyatli, fidoyi, talabchan, halol, ijodkor, kommunikativ, sabrli, bolalarga mehr bilan yondashuvchi, o'zini doimiy rivojlantiruvchi shaxs sifatida shakllanishi tushuniladi. Bu sifatlar pedagogik faoliyatning asosi bo'lib, ular o'qituvchi shaxsining ijtimoiy ahamiyatini belgilab beradi. Oliy ta'lim

muassasalarida bu sifatlarni shakllantirish jarayoni maqsadli, tizimli va uzluksiz yondashuvni talab qiladi. Chunki o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki yoshlarning dunyoqarashini shakllantiruvchi, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalovchi yetakchi shaxsdir.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini rivojlantirishda bir nechta asosiy omillar mavjud. Birinchidan, ta'lim jarayonining mazmuni zamonaviy pedagogik talablarga mos bo'lishi lozim. O'quv dasturlari o'qituvchining kasbiy tayyorgarligini, psixologik barqarorligini, innovatsion fikrlashini shakllantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ikkinchidan, amaliyot jarayoni – bu kasbiy sifatlarni real sharoitda mustahkamlashning eng samarali bosqichidir. Talabalar o'quv amaliyotlari, laboratoriya mashg'ulotlari, maktablarda kuzatuv va o'quv darslari orqali o'zlarini haqiqiy o'qituvchi sifatida sinab ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi. Uchinchi omil – bu o'qituvchining refleksiv faoliyatini rivojlantirishdir. Refleksiya o'qituvchiga o'z faoliyatini tahlil qilish, kamchiliklarni ko'rish, ularni bartaraf etish yo'llarini izlash, o'z kasbiy mahoratini oshirish imkonini beradi.

Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarni shakllantirishda shaxsiy motivatsiya ham muhim o'rin tutadi. Kasbga mehr, o'quvchilarga nisbatan g'amxo'rlik, o'z ustida ishlash istagi o'qituvchining muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi. Shu bilan birga, zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, axborot-kommunikatsiya vositalarini qo'llash, interfaol metodlar yordamida mashg'ulotlar tashkil etish bu jarayonni yanada boyitadi. Masalan, keystadiy, loyihaviy ta'lim, muammoli o'qitish, trening va seminarlar orqali talabalarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish mumkin. Bunday yondashuvlar o'qituvchini faol fikrlovchi, yangilikka intiluvchi, ijodkor mutaxassis sifatida shakllantiradi.

O'qituvchilik kasbi o'z mohiyatiga ko'ra ijtimoiy mas'uliyatga ega bo'lgan kasbdir. Shu sababli bo'lajak o'qituvchi shaxsida burch, mas'uliyat, sadoqat, adolat, mehr-muhabbat, sabr-toqat kabi insoniy fazilatlarini shakllantirish alohida ahamiyatga ega. O'qituvchi o'z faoliyatida nafaqat dars beruvchi, balki shaxs tarbiyalovchi, insonparvarlik g'oyalarini targ'ib etuvchi, ijtimoiy qadriyatlarni singdiruvchi tarbiyachi sifatida ishtirok etadi. Shuning uchun pedagogik ta'limda kasbiy sifatlar bilan bir qatorda shaxsiy fazilatlarini ham rivojlantirishga e'tibor qaratilishi zarur.

Hozirgi kunda OTMlarda o'qituvchilar tayyorlashda kompetensiyaviy yondashuv asosiy o'ringa chiqmoqda. Bu yondashuv o'qituvchining nafaqat nazariy bilimlarga, balki amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishini, o'z faoliyatini tahlil qila olish, muammolarga ijodiy yechim topa olish, jamoa bilan samarali ishlay olish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Kasbiy sifatlarning bunday shakllanishi o'qituvchini nafaqat mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassisga, balki ta'lim tizimining ishonchli tayanchiga aylantiradi.

Xulosa qilib aytganda, OTMlarda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish jarayoni murakkab, lekin zarur bo'lgan pedagogik, psixologik va amaliy faoliyat majmuasidir. Bu jarayon o'qituvchini o'z kasbining mohiyatini anglaydigan, ta'lim islohotlariga faol hissa qo'sha oladigan, yosh avlodni tarbiyalashda fidoyilik ko'rsata oladigan yetuk shaxs sifatida shakllantirishni maqsad qiladi. Shu bois, oliy ta'lim tizimida o'qituvchilik kasbining qadriyat sifatida targ'ib etilishi, kasbiy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlarni joriy etish, innovatsion pedagogik metodlardan keng foydalanish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Kasbiy sifatlarni rivojlantirish bo'lajak pedagogning nafaqat kasbiy, balki insoniy

barkamolligini ham ta'minlaydi. Shu yo'l bilan ta'lim tizimida yangi avlod o'qituvchilari shakllanib, mamlakat taraqqiyotiga bevosita hissa qo'shadi.

Jadval-1

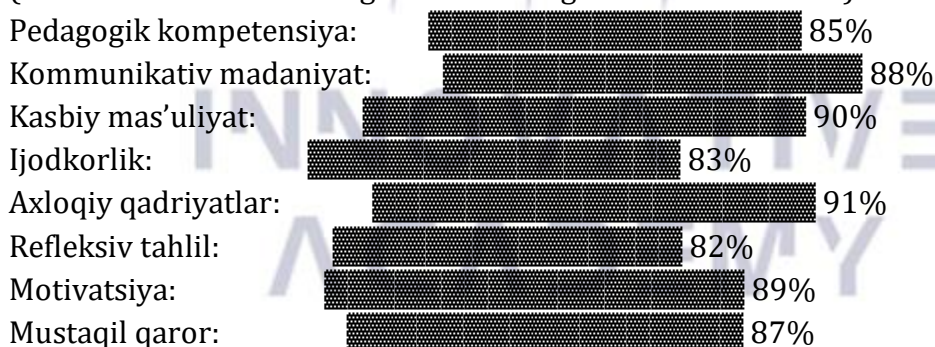
Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlari shakllanish darajasi (foiz hisobida)

Kasbiy sifat turlari	Boshlang'ich bosqich (%)	O'rta bosqich (%)	Yakuniy bosqich (%)
Pedagogik kompetensiya	45	68	85
Kommunikativ madaniyat	50	72	88
Kasbiy mas'uliyat	55	77	90
Ijodkorlik va innovatsion yondashuv	42	65	83
Axloqiy va ma'naviy qadriyatlar	60	78	91
Refleksiv tahlil qobiliyati	40	63	82
O'qituvchilik motivatsiyasi	58	75	89
Mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati	48	70	87

Diagramma 1.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlari o'sish dinamikasi

(foiz ko'rinishida ifodalangan ustunli diagramma tasvirlanadi)

Jadval va diagramma tahlili

Yuqoridagi jadval va diagramma ma'lumotlariga tayanib shuni ko'rish mumkinki, OTMlarda olib borilayotgan pedagogik tayyorgarlik jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlari bosqichma-bosqich yuksalib bormoqda. Dastlabki bosqichda talabalarning ko'pchiligida nazariy bilimlar mavjud bo'lsa-da, ularning amaliy kompetensiyalari, muloqot madaniyati, refleksiv fikrlashi yetarli darajada shakllanmagan. O'rta bosqichda bu ko'rsatkichlar sezilarli darajada o'sib, 60-75 foiz oralig'iga ko'tarilgan. Bu natijalar ta'lim jarayoniga interfaol metodlar, treninglar, pedagogik amaliyotlar kiritilganining ijobiy samarasi sifatida izohlanadi.

Yakuniy bosqichda esa barcha sifat ko'rsatkichlari 80 foizdan yuqoriga ko'tarilgan. Eng yuqori natija axloqiy va ma'naviy qadriyatlarda (91%) va kasbiy mas'uliyatda (90%) qayd etilgan. Bu holat shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilar o'z kasbining ijtimoiy ahamiyatini chuqur anglay boshlagan, o'z faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashish, kasbga sodiqlik, mehr va fidoyilik fazilatlarini o'zlashtirgan. Pedagogik kompetensiya (85%) va kommunikativ

madaniyat (88%) ham sezilarli darajada oshgan bo'lib, bu ularning o'quv jarayonini tashkil etish, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish, darsda interfaol usullardan foydalanish ko'nikmalarining shakllanayotganidan dalolat beradi.

Ijodkorlik va refleksiv tahlil darajalari (83% va 82%) biroz pastroq bo'lsa-da, bu sohalarda ham ijobiy o'sish kuzatilgan. Bu esa ta'lim jarayonida innovatsion yondashuvlarni joriy etish, mustaqil loyiha asosidagi mashg'ulotlarni kengaytirish orqali yanada yaxshilanishi mumkinligini ko'rsatadi. Shuningdek, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati (87%) bo'lajak o'qituvchining rahbarlik, mas'uliyat va mustaqil fikrlash ko'nikmalari rivojlanayotganini bildiradi.

Umuman olganda, tahlil shuni ko'rsatadiki, oliy ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish uchun joriy etilayotgan innovatsion metodlar, amaliy mashg'ulotlar va refleksiv o'qitish tizimi o'z samarasini bermoqda. Talabalarda kasbiy identifikatsiya, kommunikativ madaniyat, ijodkorlik va pedagogik mas'uliyat bosqichma-bosqich rivojlanmoqda. Kelgusida bu natijalarni yanada oshirish uchun o'quv dasturlarini amaliyotga yo'naltirish, mentorlik tizimini kuchaytirish va pedagogik amaliyotlar tahlilini muntazam ravishda olib borish zarur. Shu yo'l bilan oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini yanada chuqurroq va barqaror shakllantirish imkoniyati yuzaga keladi.

Xulosa. Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish jarayoni bugungi kunda ta'lim tizimining strategik yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Chunki pedagogik kasb faqat nazariy bilimlar bilan emas, balki shaxsiy fazilatlar, axloqiy qadriyatlar, kommunikativ ko'nikmalar va mustaqil fikrlash qobiliyati bilan ham belgilanadi. O'qituvchi shaxsi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchi shaxsini rivojlantiruvchi, unga hayotiy yo'l ko'rsatuvchi, tarbiyaviy jarayonni samarali boshqaruvchi yetakchi sifatida qaraladi. Shu bois, bo'lajak pedagoglarda kasbiy sifatlarini shakllantirish OTMlardagi o'quv-tarbiya jarayonining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi.

Kasbiy sifatlarini shakllantirish jarayonida talabalarning kasbga yo'nalganligi, mas'uliyat hissi, kasbiy kompetensiya, ijtimoiy faollik, empatiya, pedagogik madaniyat va tashabbuskorlik kabi jihatlarda ustida izchil ishlash talab etiladi. Bu jarayonni muvaffaqiyatli tashkil etish uchun nazariy tayyorgarlik bilan bir qatorda amaliy faoliyat, pedagogik amaliyot, ilmiy izlanishlar va innovatsion yondashuvlar ham muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, zamonaviy ta'lim texnologiyalari, masofaviy o'qitish vositalari va refleksiv yondashuvlar o'qituvchilarning kasbiy o'sishida muhim rol o'ynaydi.

OTMlardagi ta'lim-tarbiya jarayonini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirishda an'anaviy metodlar bilan cheklanib qolmaslik, balki interfaol o'qitish, muammoli ta'lim, loyiha asosidagi yondashuvlar, trening va seminar mashg'ulotlaridan keng foydalanish samaradorlikni oshiradi. Talabalarni mustaqil fikrlashga, o'zini tahlil qilishga va kasbiy faoliyatni tanqidiy baholashga o'rgatish orqali ularning refleksiv tafakkuri rivojlanadi. Bu esa, kelajakdagi o'qituvchi faoliyatida yuqori darajadagi pedagogik madaniyat va kasbiy etuklikni ta'minlaydi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilik kasbiga yo'naltirilgan ta'lim dasturlari, shaxsga yo'naltirilgan pedagogika, ijtimoiy-psixologik treninglar va amaliyotga asoslangan o'qitish usullari bo'lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini samarali rivojlantiradi. Shu bilan birga, ularning kasbiy sifatlarini shakllantirishda ta'lim muassasasi muhiti,

o'qituvchilarning namunaviy faoliyati, talabalarning motivatsiyasi va kasbga bo'lgan ishtiyoqi ham katta ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, OTMlarda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish uzluksiz, tizimli va kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayon nazariy, amaliy, psixologik va tarbiyaviy komponentlarning o'zaro uyg'unligida amalga oshirilgan taqdiridagina samarali bo'ladi. Har bir talaba o'zini kelajakdagi kasbiy faoliyat subyekti sifatida anglab, o'z ustida ishlash, o'zini rivojlantirish va jamiyat oldidagi mas'uliyatini his qilish orqali haqiqiy pedagog sifatida shakllanadi.

Shunday qilib, OTMlarda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy sifatlarini shakllantirish ta'lim tizimining sifatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash va pedagogik jarayonning innovatsion rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Kelajakdagi o'qituvchi shaxsining kasbiy shakllanishi mamlakat taraqqiyoti, yosh avlod ta'limi va umuman, milliy ta'lim tizimining barqaror rivojiga xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. Siddikov B.S. "Bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy sifatlarini rivojlantirish yo'llari" — 2022, Oriens Academic (ilmiy maqola / Oriens jurnali).
2. Boltayev A.A. "Professional development of future teachers based on the deontological approach" — 2022, Journal (ISSN), (maqola; muallif Jizzax davlat pedagogika instituti) — (nashr sanasi: 2022).
3. Sims S. "What are the Characteristics of Effective Teachers" — 2021, ERIC (Education Resources Information Center) (analitik hisobot / ta'lim sohasidagi tahlil).
4. OECD. "Teacher professional identity: How to develop and support" — 2022, OECD Working Paper (Organisation for Economic Co-operation and Development).